

УДК 349.422.2

Ковальчук І. В.,

kovalchuk.inn@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1804-4189,

Researcher ID J-2145-2016,

к.ю.н., проф., завідувач кафедри публічно-правових дисциплін,

Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Київська область

Курчин О. Г.,

kurcinp@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8133-4293,

д.ю.н., доц., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,

Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Київська область

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АГРОБІЗНЕСУ

Анотація. Тенденції розвитку сільського господарства та його важливість для економіки України відображено в напрямках досліджень у сфері аграрного права, що має вплив на зростаючий інтерес наукової спільноти до аграрно-правових питань. В умовах напруженого світового ринку, незважаючи на численні міжнародні домовленості, державна підтримка національного сільськогосподарського виробника в більшості розвинених країн стабільно зростає. Україна, економіка якої органічно і нерозривно пов'язана із сільським господарством, також гостро потребує доопрацювання, переоцінки системи державної підтримки сільського господарства, поглибленого аналізу правової основи її надання, визначення шляхів поліпшення і подальшого розвитку аграрного законодавства в цьому напрямі. Слід зазначити, що законодавство у сфері державної підтримки села є відносно молодим, оскільки з'явилося тільки з набуттям українською державою незалежності. Необхідність регулювання цих відносин виникла, коли сільське господарство почало працювати на комерційній основі, покладаючись на закони ринкової економіки, але потребуючи спеціальних цілеспрямованих дій держав для їх сталого розвитку. Фактично поява правового регулювання державної підтримки сільського господарства пов'язана зі змінами в економічній сфері української держави.

Однак, незважаючи на важливість цього взаємозв'язку, законодавче положення про державну підтримку сільського господарства має низку характерних недоліків. Перш за все вони проявляються в тому, що аграрне законодавство України про державну підтримку сільського господарства тепер є одним із найдинамічніших складників правової системи нашої держави. Підвищена мінливість нормативних вимог у цій області збільшує нестабільність і не дозволяє досягти основної мети впровадження протекціоністських заходів – створення сприятливих умов для ведення сільськогосподарської діяльності та забезпечення захисту прав та інтересів вітчизняних суб'єктів агробізнесу. Неструктуроване і розрізнене сільськогосподарське законодавство про державну підтримку в поєднанні з підвищеною динамічністю загострюють проблеми його практичного застосування. Масштабна судова практика з надання державної підтримки сільського господарства розкриває додаткові правові питання, які потребують свого теоретичного, правового і законодавчого вирішення.

Ключові слова: державна підтримка, протекціонізм, агробізнес, сільське господарство, субсидії, дотації.

Kovalchuk I. V.,

kovalchuk.inn@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1804-4189,

Researcher ID J-2145-2016,

PhD, Professor, Head of the Department of Public Law Disciplines,

Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Kyiv region

Kurchin O. G.,

kurcinp@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8133-4293,

Doctor of Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Civil Law Disciplines,

Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Kyiv region

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF LEGAL REGULATION OF STATE SUPPORT OF AGROBUSINESS

Abstract. Trends in the development of agriculture and its importance for the economy of Ukraine are reflected in the areas of research in the field of agrarian law, which has an impact on the growing interest of the scientific community in agrarian and legal issues. In the conditions of the tense world market, despite numerous international agreements, the state support of the national agricultural producer in the majority of the developed countries steadily grows. Ukraine, whose economy is organically and inextricably linked with agriculture, is also in dire need of refinement, reassessment of the system of state support for agriculture, in-depth analysis of the legal basis for its provision, identifying ways to improve and further develop agricultural legislation in this area. It should be noted that the legislation in the field of state support of the village is relatively young, as it appeared only with the acquisition of independence by the Ukrainian state. The need to regulate these relations arose when agriculture began to operate on a commercial basis, relying on the laws of a market economy, but requiring special targeted action by states for their sustainable development. In fact, the emergence of legal regulation of state support for agriculture is associated with changes in the economic sphere of the Ukrainian state.

However, despite the importance of this relationship, the legislative provision on state support for agriculture has a number of characteristic shortcomings. First of all, they are manifested in the fact that the agrarian legislation of Ukraine on state support of agriculture is now one of the most dynamic components of the legal system of our state. Increased variability of regulatory requirements in this area increases instability and does not allow to achieve the main goal of protectionist measures - to create favorable conditions for agricultural activities and protect the rights and interests of domestic agribusiness entities. Unstructured and fragmented agricultural legislation on state support, combined with increased dynamism, exacerbates the problems of its practical application. Large-scale case law on the provision of state support for agriculture reveals additional legal issues that need their theoretical, legal and legislative solution.

Key words: state support, protectionism, agribusiness, agriculture, subsidies, subsidies.

JEL Classification: K 33, K 20

DOI: 10.36477/2616-7611-2021-10-04

Постановка проблеми. Агробізнес – одна з найважливіших галузей економіки, що стоїть на першій та життєзабезпечувальній галузі. Ось чому агробізнес відіграє важливу роль у всіх країнах, включаючи навіть ті, де власне сільськогосподарське виробництво дорожче за імпорту. Аграрний сектор економіки є доволі складним комплексом відносин, в якому повинні враховуватися природні, технологічні, економічні, соціальні та інші фактори. Однією з визначальних форм державної підтримки агробізнесу є правове регулювання.

Політичний інтерес є важливим спонукальним мотивом у виділенні в комплексну галузь права норм, що визначають сучасну аграрну політику. Дійсно, наскільки держава зацікавлена в нормальному розвитку аграрних відносин, настільки вона буде прагнути врегулювати їх юридичними нормами. Джерела аграрного права служать зовнішньою формою вираження і закріплення правотворчої діяльності держави як важливого чинника, що впливає на формування і розвиток правових інститутів у сфері регулювання аграрних правовідносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування державної програми підтримки підприємств-агровиробників України слугують предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних та іноземних науковців, серед яких І.А. Бобров, Г.Є. Бистров, Н.Н. Веденін, М.Й. Малік, Т.М. Попович, Л.М. Пронько, Н.М. Кулик, П.Т. Саблук, І.В. Фурман, Т.С. Шабатура, О.М. Галицький, О.Г. Шпикуляк. Вчені-дослідники сільського господарства останнім часом зосередилися на підвищенні ефективності державної підтримки та врегулювання правил її надання, саме тому у визначенні потенціалу державної підтримки України слід враховувати іноземний досвід.

Постановка завдання. Завдання статті – шляхом аналізу визначити особливості сучасного фінансово-правового регулювання державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників; виявити функціональну взаємозалежність сільського господарства та державного регулювання; розглянути довгострокову стратегію щодо розвитку сільськогосподарського виробництва, а також окреслити перспективи вдосконалення

системи державного регулювання фінансової підтримки розвитку сільського господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правове регулювання в аграрній сфері включає орієнтацію на проведення аграрно-земельної реформи, яка має антимонопольну спрямованість, підвищення престижності селянської праці й рівня життя в селі, перетворення структурної, інвестиційної, податкової політики, що забезпечує пріоритетний розвиток АПК, а також формування ринкових соціально-економічних структур, що функціонують на основі різних форм власності та господарювання.

Дійсно, норми, що встановлюються в результаті правотворчої діяльності компетентних органів державної влади в результаті реалізації аграрної політики, регулюють комплекс земельних, майнових, трудових і організаційно-управлінських відносин у сільськогосподарській діяльності. У сукупності вищезазначені відносини становлять аграрні відносини, які і є у свою чергу окремим видом суспільних відносин.

Особливе місце серед аграрних відносин займають земельні відносини, оскільки земля виступає головним засобом сільськогосподарського виробництва. Норми аграрного права визначають головним чином права і обов'язки сільськогосподарських комерційних організацій щодо раціонального використання землі сільськогосподарського призначення.

Майнові відносини стосуються правового режиму майна сільськогосподарських комерційних і некомерційних організацій, організаційно-правової форми та їхніх договірних відносин.

Трудові відносини, що виникають усередині підприємств аграрної сфери, здебільшого регулюються нормами локальних правових актів, становлять важливу частину аграрних відносин. Організаційно-управлінські відносини, що регулюються нормами аграрного права, є відносинами всередині сільськогосподарських формувань [12, с. 36].

Визначаючи джерела аграрного права, дослідники виходять із множинності юридичних нормативних актів, що регулюють аграрні відносини. Можна погодитися з визначенням Г.Є. Бистрова, який справедливо стверджує, що під джерелами аграрного права слід розуміти способи вираження норм права, закріплених в уніфікованих і диференційованих нормативно-правових актах, прийнятих компетентними на те органами держави, органами місцевого самоврядування та сільськогосподарськими комерційними організаціями, призначених для регулювання і охорони

аграрних відносин, що складаються у сфері сільськогосподарської діяльності [4, с. 28].

На сучасному етапі розвитку держави відбувається формування низки нових функцій держави, крім правотворчості, однією з яких виступає земельна функція. Земельна функція держави – це зумовлена завданнями сучасного історичного етапу розвитку держави сукупність напрямів її діяльності, що реалізуються за допомогою нормативно-правового закріплення повноважень державних органів і захисту правоохоронними органами справедливого і прозорого механізму придбання і перерозподілу земельних ресурсів серед учасників цивільного обороту, забезпечення раціонального використання та охорони земель в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

Існує три форми реалізації земельної функції сучасної держави:

- правотворчість;
- виконавчо-розпорядча діяльність органів публічної влади;
- правоохоронна діяльність [9, с. 140].

Правотворча діяльність – це постійний процес розвитку, зміни та оновлення чинного права. Його особливості полягають у тому, що форми, процедури, суб'єкти правотворчості та їхні правомочності врегульовані правом і розвиваються разом із правовою і політичною культурою суспільства. Результатом правотворчої діяльності є створення нових правових норм, що регулюють суспільні відносини.

На наш погляд, правотворчість у галузі земельного права як форма реалізації земельної функції держави являє собою діяльність представницьких і виконавчих органів влади держави і органів місцевого самоврядування з видання нормативних правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері використання та охорони земель. Про земельну правотворчість можна говорити у двох аспектах:

- 1) по-перше, як про діяльність органів державної влади і органів місцевого самоврядування з видання нормативних актів із земельних питань;
- 2) по-друге, як про видання законів і підзаконних актів органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Окреме й дуже дискусійне питання – щодо нормотворчих функцій судових органів, а також впливу на їхню діяльність прецедентів Європейського суду з прав людини.

Виробничо-господарська діяльність у сфері сільського господарства є одним із найважливіших об'єктів правового регулювання галузі аграр-

ного права. Однак у самій цій виробничо-господарській діяльності правовому регулюванню підлягають переважно питання, пов'язані з організаційними формами діяльності самих сільськогосподарських товаровиробників, переробників сільськогосподарської продукції, господарюючих суб'єктів, зайнятих наданням у сфері сільського господарства послуг (у тому числі логістичних, маркетингових та інших) та реалізацією продукції сільського господарства. Такі відносини найбільшою мірою потребують та залежать від якісного правового регулювання, оскільки їх формалізація – необхідна умова впливу держави на зазначені суб'єкти безпосередньо та, як наслідок, на виробництво сільгосппродукції.

Оптимізація організаційно-правових форм діяльності сільськогосподарських товаровиробників – найбільш важлива і складна ланка в правовому регулюванні. Всі інші – природні, технологічні та економічні чинники ведення агробізнесу – акумулюються в діяльності кожного окремого підприємства аграрного сектору, висвітлюючи проблемні ділянки, а також потенційні можливості, представлені його організаційно-правовими механізмами [3, с. 481].

Технологічні процеси знаходять своє юридичне втілення у вигляді правил, інструкцій з організації цих процесів, що виключають нераціональний підхід до здійснення сільськогосподарського виробництва, завдання матеріальної шкоди сільському господарству, довкіллю, заподіяння шкоди здоров'ю та життю людей тощо. Економічні процеси потребують правового регулювання для того, щоб поєднати й оптимізувати економічні інтереси держави, сільськогосподарських товаровиробників і споживачів сільськогосподарської продукції – через опосередковану відповідними правовими нормами систему податків та інших платежів до державного бюджету, через різні форми економічного стимулювання і форми взаємодії учасників сільськогосподарського виробництва, регулювання цінової політики, квот на закупівлю зерна, дотації, які використовуються на сільськогосподарських підприємствах, форми стратегії і тактики економічного розвитку тощо.

При цьому ефективним і прийнятним для всіх сторін сільськогосподарських виробництв економічним відносинам завдяки правовим нормам надається уніфікований (забезпечує взаємодію та взаєморозуміння учасників сільськогосподарського виробництва) і обов'язковий характер [8, с. 216].

Виробничі відносини, на думку багатьох дослідників, займають головне місце в предметі галузі аграрного права, проте безпосередньо із сільським господарством пов'язаний і ряд інших відносин. Так, Н.Н. Веденін визначає аграрне право як «систему норм права, що регулюють суспільні відносини з виробництва, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції, а також з їх виробничо-технічного та соціального забезпечення» [5, с. 8]. М.І. Козир всі аграрні відносини класифікує як земельні, майнові, трудові, організаційно-управлінські, суспільні відносини у сфері сільськогосподарської виробничої та пов'язаної з нею іншої діяльності [10, с. 56]. Таким чином, ці відносини не обмежуються безпосередньо виробничими відносинами.

Цілком зрозуміло, що сама організація праці на сільськогосподарських підприємствах містить комплекс соціально-технічних особливостей, які є в узагальненому, сумарному вигляді одною із системоутворюючих ознак аграрного права [1, с. 102]. Але не слід обмежуватися тільки виробничою ознакою цих соціальних відносин. Питання, пов'язані з виплатою державних пенсій або наданням певних соціальних пільг працівникам сільського господарства, знаходяться за межами сільськогосподарських правовідносин. Разом із тим не слід виключати зі сфери сільськогосподарських правовідносин ті соціальні відносини, які визначені побутовими та іншими соціальними умовами проживання працівників аграрного сектору економіки в конкретній сільській місцевості, оскільки вся соціальна інфраструктура відповідної об'єднаної територіальної громади об'єктивно підпорядкована завданням сільськогосподарського виробництва.

Для ефективності сільськогосподарського виробництва важливі не тільки ті соціальні умови для працівників, які складаються безпосередньо на виробництві, а й передусім соціальні умови місця їх проживання, які забезпечують повноцінне існування і розвиток працівників та їхніх сімей. Відмінністю цих відносин від загальної державної соціальної політики та прийнятих на її основі заходів є локальний, можна сказати, персоналізований характер їх прояву. Дані соціальні відносини є вбудованими в систему сільськогосподарських відносин на території окремої об'єднаної територіальної громади і становлять один з його необхідних елементів. Однак головну консолідуючу роль у цьому процесі відіграють органи місцевого самоврядування. Через свої владні повноваження вони вибудовують кон-

кретну модель цих відносин, яка повинна втілити в собі якийсь баланс соціальних і господарсько-економічних інтересів людей [7, с. 188].

Характеризуючи сферу правового регулювання сільськогосподарських відносин, поряд із виробничою і соціальною сферою необхідно згадати і сферу, яка відноситься до належного підтримання та використання навколишнього природного середовища. Багато вчених вважають цю проблему предметом самостійної галузі екологічного права. Безсумнівно, що дії органів місцевого самоврядування по відношенню до такого важливого об'єкту природних ресурсів, як земля, мають комплексний характер, що виявляється, з одного боку, в організації землеустрою та землекористування для здійснення сільськогосподарського виробництва, з іншого – в охороні земельних ресурсів як екологічного об'єкта від корозії, забруднення й іншого шкідливого впливу.

Природні ресурси – це важлива складова частина технологічного процесу в сільському господарстві, без якої неможливо сільгоспвиробництво. Саме природні ресурси визначають об'єктивні можливості розвитку того чи іншого сектора сільського господарства, з урахуванням властивостей і проявів цих природних ресурсів вибираються адаптовані до них технологічні процеси виробництва [2, с. 540].

Звичайно, не всі види природних ресурсів у рівній мірі володіють властивостями, що інтегрують соціальні відносини людей. Унаслідок цього правові відносини у сфері землеустрою врегульовані не тільки в Земельному кодексі, а й становлять предмет самостійної галузі земельного права.

Особливості тих чи інших природних ресурсів такі, що, крім природоохоронного, вони можуть мати і виробниче значення. Внаслідок цього виникає завдання посилення комплексного і систематизованого правового регулювання і впливу на ці відносини, що можливо забезпечити лише через відповідні інститути влади, в тому числі через органи місцевого самоврядування. Через нормативно-правові акти органів публічної влади досягається збалансоване правове регулювання цих відносин, ліквідуються перекося, які незмінно виникають за різних, іноді діаметрально протилежних завдань, з одного боку, щодо збереження, з іншого – у сфері використання природних ресурсів.

Консолідує роль органів влади проявляється як у правових, так і в організаційних актах загальнодержавного і регіонального рівнів (програми, концепції, плани та ін.), де робиться

спроба об'єднати технологічно й економічно не зв'язані між собою сільськогосподарські підприємства науково обгрунтованою організаційною діяльністю органів влади.

Особливості правового регулювання сільськогосподарських відносин проявляються в предметному регулюванні цих відносин. Досить часто, всупереч правилам законодавчої техніки, законодавець прагне до тематично повного висвітлення тієї чи іншої сфери сільськогосподарського виробництва. Такий підхід до правового регулювання властивий для екологічних відносин, що зумовлено необхідністю всебічного та комплексного обліку умов охорони і використання того чи іншого виду природних ресурсів [6, с. 318].

У всьому різноманітті правових відносин у сфері сільського господарства і природних ресурсів важливо виділити ту групу суспільних відносин, яка опосередкована владними повноваженнями органів місцевого самоврядування. Важливість цих відносин зумовлена не тільки, як уже зазначалося вище, консолідує роллю органів місцевого самоврядування, які зводять воедино різнопланові й різноцільові проблеми сільського господарства і охорони навколишнього середовища, а й тим, що ситуаційно органи місцевого самоврядування знаходяться в такому положенні, яке забезпечує найкоротший і швидкий контакт між учасниками правовідносин у процесі прийняття рішення, дії та отримання результату [11, с. 72]. Це найбільш насичена, динамічна і прогресивна сфера правовідносин, що охоплює до того ж більшість суб'єктів сільськогосподарських і природоресурсних відносин. У разі її практичного втілення владні повноваження органів місцевого самоврядування дають негайний результат, який підтверджує або спростовує правильність вибраного рішення.

Наявність у кожній окремій об'єднаній територіальній громаді владнорегулюючих, владнозастосовчих, таких, що безпосередньо виробляють послуги та продукцію, суб'єктів робить схожим об'єднану територіальну громаду на своєрідну лабораторію, де апробуються ті чи інші моделі управління сільським господарством і природними ресурсами. Тим часом орієнтована ще з радянських часів на централізоване управління сільським господарством економіка поки дуже слабо враховує особливості та специфіку сільськогосподарського виробництва на місцях. Звичайно, в якихось питаннях і сільське господарство, і природні ресурси потребують єдиних підходів і вимог, але в умовах ринкової еконо-

міки дуже складно та й не потрібно регламентувати в деталях організацію сільськогосподарського виробництва в тому чи іншому конкретному органі місцевого самоврядування [2, с. 541]. У цій ситуації тільки муніципальна влада об'єктивно може врахувати всі нюанси в організації сільськогосподарського виробництва на своїй території та приймати адекватні до цієї ситуації рішення, збалансувати інтереси всіх учасників сільськогосподарських і природоресурсних відносин.

Таким чином, стає зрозумілим, що регулювання і розгляд питань сільськогосподарських і природоресурсних відносин саме в ракурсі державної підтримки агробізнесу не знайшло належного відображення ні в чинному законодавстві, ні тим більше в науково-правничій літературі. Традиційно ще з часів існування місцевих рад народних депутатів тепер уже муніципальним органам влади відводиться роль допоміжних владних структур, які виконують на місцях ті чи інші державні функції.

Як правило, в чинному аграрному та природоресурсному законодавстві не передбачено якінебудь спеціальні функції для органів місцевого самоврядування, не представлено можливості щодо самостійної додаткової регламентації ними відповідних правовідносин. Проте цей прихований потенціал правотворчих і організаційних можливостей органів місцевого самоврядування в разі вмілого керівництва з боку компетентних державних структур міг би сприяти вирішенню багатьох проблем ефективного управління сільським господарством і природними ресурсами. Звичайно, рішення таких проблем органами місцевого самоврядування можливо тільки в тісній координації з державними органами, сільськогосподарськими підприємствами і організаціями.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Очевидно, що економічні, технологічні й особливо природні фактори сільськогосподарського виробництва зокрема та аграрного бізнесу загалом у набагато меншій мірі потребують їх визначення та регулювання через правові відносини, оскільки кожен із них знаходиться під впливом власних законів. Однак специфіка аграрного сектора полягає в його вельми великій залежності від природно-кліматичних умов. У зв'язку з цим державний вплив на сільськогосподарське виробництво стає об'єктивно необхідним.

Міра та обсяг правового регулювання такої взаємодії визначаються необхідністю врахування цих факторів у регулюванні соціальних

відносин. Так, природні фактори позначаються на особливостях сезонного характеру сільського господарства, аграрного бізнесу та його організації, в правовому регулюванні діяльності різних метеорологічних, агрономічних, ветеринарних та інших служб, які вивчають і використовують у своїх цілях ці природні чинники тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bobrov E.A., Lytneva N.A. The system of management accounting in the management of production costs of industrial enterprises. *Herald OrelGIET*, 2013. 3 (25), 100–105.
2. Kovalchuk I., Melnyk O., Pakhomova A. Commercial and Legal Regulation of Advisory Services in the Ukrainian Agrarian Business Prospect Reform. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. Vol. 9. № 3. P. 538–548. DOI <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n3p538>
3. Legal Regulation of Agricultural Taxation / I. Kovalchuk et al. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. Vol. 10. № 1. P. 479–494. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n1p479>
4. Бистров Г.Є. Джерела аграрного права. *Аграрне та земельне право*. 2008. № 6. С. 28–35.
5. Веденин Н.Н. Аграрное право : учебник. Москва, 2000. 286 с.
6. Державно-правове регулювання аграрної сфери: вітчизняний та міжнародний досвід : навчальний посібник / О.Г. Курчин та ін. Біла Церква, 2021. 318 с.
7. Ковальчук І.В. Європейський досвід нормативно-правового забезпечення концепції політики сталого розвитку сільських територій: екологічний аспект. *Екологічна політика і право ЄС та їх імплементація у правову систему України* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 16 травня 2019 р.). Київ, 2019. С. 188–189.
8. Ковальчук І.В. Нормативно-правове забезпечення концепції політики сталого розвитку сільських територій. *Аграрна політика Європейського Союзу: виклики та перспективи* : кол. моногр. Київ : Центр учбової літератури, 2019. С. 215–226.
9. Ковальчук І.В. Правові аспекти забезпечення концепції політики сталого розвитку сільських територій. *Регіональна політика: політико-правові засади, урбаністика, просторове планування, архітектура* : п'ята Міжнародна науково-практична конференція (22 листопада 2019 р.). Київ, 2019. С. 139–143.
10. Козырь М.И. Аграрное право: проблемы становления и развития. Москва, 2003. 368 с.
11. Мельник О.Г., Ковальчук І.В., Бровко Н.І. Sustainable Land Use Development of Agricultural Landin Conditions of Decentralizationin Ukraine. *Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Евро-*

нейського Союзу : мат. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кишинів, 23–24 березня 2018р.). Кишинів, 2018.

12. Правові основи зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів агробізнесу : підручник / В.І. Курило та ін. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. В.І. Курило. Київ : Магістр ХХІ сторіччя, 2011. 370 с.

REFERENCES:

1. Bobrov, E.A., Lytneva, N.A. (2013). The system of management accounting in the management of production costs of industrial enterprises. *Herald OREGIET*, 3 (25), 100-105.

2. Kovalchuk I. Commercial and Legal Regulation of Advisory Services in the Ukrainian Agrarian Business Prospect Reform / I. Kovalchuk, O. Melnyk, A. Pakhomova // *European Journal of Sustainable Development*. 2020. Vol. 9, № 3. R. 538-548. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n3p538>

3. Legal Regulation of Agricultural Taxation / I. Kovalchuk, V. Melnyk, T. Novak, A. Pakhomova // *European Journal of Sustainable Development*. 2021. Vol. 10, № 1. R. 479–494. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n1p479>

4. Bystrov H. Ye. Dzhherela ahrarnoho prava // *Ahrarne ta zemelne pravo*. 2008. № 6. S. 28–35.

5. Vedenyn N. N. Ahrarnoe pravo: uchebnyk. M., 2000. 286 s.

6. Derzhavno-pravove rehuliuвання ahrarnoi sfery: vitchyzniani ta mizhnarodnyi dosvid: Navchalnyi posibnyk / O.H. Kurchyn, I.V. Kovalchuk, A.O. Pakhomova. Bila Tserkva, 2021. 318 s.

7. Kovalchuk I.V. Yevropeyskyi dosvid normatyvno-pravovoho zabezpechennia kontseptsii polityky staloho rozvytku silskykh terytorii: ekolohichniy

aspekt / I.V. Kovalchuk // *Ekolohichna polityka i pravo YeS ta yikh implementatsiia u pravovu systemu Ukrainy: Zbirnyk tez Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii* (m. Kyiv, 16 travnia 2019 r.). Kyiv, 2019. С. 188–189.

8. Kovalchuk I.V. Normatyvno-pravove zabezpechennia kontseptsii polityky staloho rozvytku silskykh terytorii / I.V. Kovalchuk // *Ahrarna polityka Yevropeiskoho Soiuzu: vyklyky ta perspektyvy: kol. monohr*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2019. S. 215–226.

9. Kovalchuk I.V. Pravovi aspekty zabezpechennia kontseptsii polityky staloho rozvytku silskykh terytorii / I.V. Kovalchuk // *Rehionalna polityka: polityko-pravovi zasady, urbanistyka, prostorove planuvannia, arkhitektura: piata Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiia* (22 lystopada 2019 r.). Kyiv, 2019. С. 139–143.

10. Козыг М. Y. Ahrarnoe pravo: problemy stanovleniia y razvytyia. M., 2003. 368 s.

11. Melnyk O.H. Sustainable Land Use Development of Agricultural Landin Conditions of Decentralization in Ukraine / O.H. Melnyk, I.V. Kovaluk, N.I. Brovko // *Osobennosty adaptatsyy zakonodatelstva Moldovy y Ukrainy k zakonodatelstvu Yevropeiskoho Soiuzu: mat. mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (m. Kyshyniv, 23–24 bereznia 2018r.). Kyshyniv, 2018.

12. Pravovi osnovy zovnishnoekonomichnoi diialnosti subiektiv ahrobiznesu: Pidruchnyk / V.I. Kurylo, I.V. Kovalchuk, A.O. Silnova, I.V. Hyrenko; za zah. red. d.iu.n., prof. V.I.Kuryla. K.: Mahistr KhKhI storichchia, 2011. 370 s.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2021